

Escenaris de silenci

Testimonis de la guerra i la postguerra a Horta

Carme Martín

Vista d'Horta l'any 1940

Cases barates d'Horta, 1929

Eleccions de 1931

Durant els anys trenta del segle passat Horta, malgrat ser oficialment una barriada més de la ciutat de Barcelona, continuava essent un poble tranquil i agradable que gaudia d'un paisatge i temperatura envejables i on qui més qui menys es coneixia, a més, el fet d'estar prou allunyat del centre neuràlgic, afavoria que les lluites que bullien en les fàbriques que omplien altres barriades com Sant Andreu, Poblenou, Poble Sec o Sants, i que enfrontaven treballadors i empresaris els arribaven com de lluny. La majoria dels seus habitants eren pagesos, botiguers, bugaderes, paletes i també alguns professionals, que vivien en bona harmonia amb els estiuejants que van omplir la contrada a primers de segle XX.

Els possibles avantatges que oferia la Segona República (dret a vot de les dones, dret a una certa sanitat pública, separació de l'Església i l'Estat i d'altres) no havien pas engrescat a la majoria dels habitants d'Horta, ni tan sols per la reforma agrària dirigida a controlar i hipotèticament repartir els grans latifundis del país entre els treballadors agraris, ja que al barri la majoria de pagesos eren petits propietaris o arrendataris.

En teoria l'oferta que més els podia interessar fora la creació d'escoles públiques de franc ja que al barri no n'hi havia cap, totes eren religioses, excepte la de la Cooperativa Vanguardia Obrera que ensenyava als fills dels obrers les quatre regles i a llegir i escriure a la fi que es pogueren defensar, i que era de la pròpia cooperativa.

Entre 1929 i 1930, es construeix en la part nord del turó de la Peira, la barriada anomenada oficialment de Ramon Albó, que amb l'adveniment de la Segona República passà a denominar-se d'Hermenegildo Giner de los Ríos.⁽¹⁾ L'arribada el 1931 de tota aquella gent estranya amb accents castellans diversos (batejada per alguns hortencs com "el nou poble espanyol")⁽²⁾, que havien arribat a Barcelona per ajudar a construir el metro i l'Exposició Universal del 29, havien malviscut la majoria en habitatges d'autoconstrucció a la falda de Montjuïc, fins que les autoritats de l'època

els hi van bastir diversos conjunts de les denominades *cases barates*, i aquest fet devia produir en l'època un gran trasbals en el barri d'Horta. Amb l'arribada de tots aquests nous veïns varen arribar també noves maneres d'entendre la vida: "Es comença la vaga de lloguers, a tota la ciutat, però amb un seguit especial als quatre grups de cases barates. Es demana al Govern republicà que garanteixi els serveis (obertura de les escoles, serveis sanitaris, enllumenat públic, transports, mercat) pels habitants de les cases, i la dissolució del Patronato 'per incompliment de la seva missió'. Especialment fort és la presència de la CNT/FAI en aquestes mobilitzacions".⁽³⁾

La gent d'aquestes barriades reclamaven un lloc decent on viure i les queixes dels habitants de les cases barates d'Horta no van ser menors; això evidentment era nou pels la majoria dels hortencs, les seves reivindicacions no passaven de queixes puntuals en alguna publicació local (un mercat com cal, més llum als carrers i uns transports amb cara i ulls) o bé en algun diari de Barcelona de la mà d'algun estiuejant que demanava més puntualitat i comoditat per poder accedir al barri d'Horta i del barri als seus llocs de treball ja que el servei del tramvia anava força malament.

El 1931, ja en temps de la Segona República, es va inaugurar una escola pública i gratuïta en les cases barates d'Horta, una bona escola que va rebre el nom de Grup Escolar Hermenegildo Giner de los Ríos, amb espai per a 800 nens i nenes, que van omplir les seves aules, criatures de famílies treballadores de les rodalies, especialment de les cases barates, però també n'hi havia algunes procedents dels barris com Verdum, Santa Eulàlia i Horta (normalment de la barriada de can Quintana), però majoritàriament la canalla d'Horta sobre tot els nois, anaven a escoles de caire religiós.

L'activitat política a Horta era poc significativa i es desenvolupava al voltant de la plaça d'Eivissa. Els socialistes estaven ubicats al segon pis de l'edifici de l'any 1777, el més antic de la plaça, que tenia el número 5. La seu dels republicans estava situada en

un edifici que feia cantonada carrer Horta 45 amb Castelló 11, l'anomenat Casal Republicà d'Horta i Santa Eulàlia, que després de la guerra va ser confiscat per la Falange. Republicans i socialistes eren les entitats polítiques més actives en l'època.

En el carrer Horta, 29 el 1933 estava ubicat el Sindicat Únic, el més segur el sindicat dels paletes d'Horta de tendència anarquista. El Sindicat Únic, unia en un mateix sindicat treballadors de diferents oficis i era de la CNT. La Societat de Paletes d'Horta tenia una certa anomenada i eren d'ideologia anarquista com també els treballadors de la construcció que omplien la barriada de les cases barates. Lògicament també hi havia a Horta, com a tot arreu, algun que altre radical eixelebrat que es desmarcava del conjunt, però ningú que, en teoria, pogués comportar cap perill per la normal convivència ciutadana, o això es pensava.

Les últimes eleccions havien estat les municipals del 14 de gener de 1934, on en la demarcació de la zona central de la plaça de les Santes Creus va guanyar La Lliga, com també va guanyar al barri de la Font d'en Fargues, tanmateix, però, cal afegir que amb una alta abstenció del vot d'esquerra; en canvi en las cases barates d'Horta, sobre una participació del 50 per cent del cens, Coalició d'Esquerres Catalanes obtindria el 85 per cent dels vots.

Tot i aquestes dades, cal incidir en què a Horta també hi havia força socialistes i republicans malgrat que, com hem observat, no van guanyar pas les eleccions. L'agrupació socialista d'Horta pertanyia la Unió Socialista de Catalunya (branca catalanista dels socialistes) que s'havia fundat en 1923 i que era aliada d'Esquerra Republicana de Catalunya des de les eleccions de 1931.

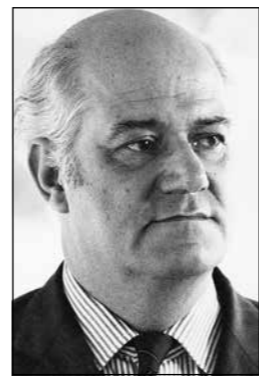
Un cop descrit de forma superficial el tarannà polític de la barriada el 1934, relatarem a grans trets els fets que es desencadenaren a Horta arran del cop d'estat feixista del 18 de juliol.

L'aixecament militar

Aquell 18 de juliol de 1936, hagués pogut ser un dia més d'un qualsevol calorós

juliol d'Horta, durant el qual les famílies benestants de Barcelona ja s'havien instal·lat a la barriada des de finals de juny i en el que molts barcelonins pujaven a Horta a passar el dia tot agafant el tramvia o l'autobús Roca. Si hagués estat així, ningú no se'n recordaria d'aquell dia, hauria estat un d'un 18 de juliol com qualsevol altre. Però aquell dia va marcar la història d'Horta i de Catalunya i de la resta del país, amb lletres de foc.

Alexandre Cirici tenia aleshores 22 anys i no era encara el gran escriptor i pedagog que arribaria a ser amb els anys. Amb la seva xicota van decidir pujar fins a Horta a passar la tarda. Els dies eren llargs i donaven per fer moltes coses. Respecte a aquell dia en concret explicà: "A Horta, va ser una deliciosa tarda bucòlica. Era un dia molt pur, molt diàfan, amb un caient de tarda daurat. Cosa que ens agradava molt, vam entrar en aquelles petites botigues que Horta tenia, tan de poble, tan oloroses per comprar-nos un pa ben cruixent i tendre i formatge i pernil. Amb les provisions, vam passejar lentament pel romàntic carrer Campoamor; ombrejat i després per la muntanya gairebé salvatge on comença la carretera de la Flor de maig, on oliveres i ametllers semblaven en abandon i escampats a illa de l'estesa d'herba pansida". En tornar a Barcelona... [Horta: Aproximació a cent anys d'Història (1904-2004) Desideri Diez Quijano].

A. Cirici i Pellicer

En tornar a Barcelona el seu món s'havia capgirat. El 17 de juliol s'inicià al Marroc una revolta on hi van col·laborar alguns diputats de la Ceda, amb Ramón Serrano Sunyer (cunyat del General Franco) i el Conde de Mayalde. En cap moment els conspiradors van pensar que allò es convertiria en una llarga guerra que va durar tres

anys, pensaven que seria bufar i fer ampolles. Es preveia una acció molt violenta a Madrid, que portaria ràpidament al triomf de les forces revoltades a la capital i l'establiment d'un règim dictatorial i que a la llarga restauraria la monarquia.

Però allò que havia de ser un cop militar per enderrocar el Govern de la República, va dividir el país en dues meitats i es va convertir en una guerra oberta, entre la classe burgesa contra la classe obrera, una guerra religiosa en contra d'una Església que sempre estava del bàndol del poderosos i una guerra militar on mig exèrcit va traïr la voluntat del poble expressat en les urnes.

A Barcelona el cop d'Estat, després de forts enfrontaments que van produir mig miler de morts i un miler de ferits, es va poder aturar, i Catalunya va continuar essent republicana junt amb d'altres ciutats que tampoc van ser sotmeses, i començà aleshores una guerra civil que va durar tres anys.

A Horta les primeres bafarades revolucionaries van fer-se sentir el dia 19 de juliol de 1936. En **Xavier Valls**, que vivia al carrer de la Rectoria, des del seu terrat va ser testimoni de com un avió llençava bombes sobre la caserna de Sant Andreu: "ens va despertar l'espètar de les bombes". Així començà l'aixecament a Barcelona, un dia després de d'altres ciutats de la península.

Canvis revolucionaris

Els anys de 1936 a 1939, van ser una època plena de tensions polítiques i els canvis revolucionaris de gran abast, pràcticament totes les grans cases es van col·lectivitzar. Can Querol no va ser pas una excepció convertint-se en la seu de la FAI i de les Patrulles de Control del barri. El 19 de juliol de 1936, els membres de les patrulles de control, comandades a Horta per Vicente Vitaller, militant d'Esquerra Republicana de Catalunya⁽⁴⁾, van ocupar la masia. Des d'allà dirigien les accions que duïen a terme; no hem d'oblidar la radicació estratègica de l'edifici respecte a la barriada d'Horta donat que estava situada al costat de la seva primera via d'accés.

Els primer dies de la guerra la CNT era

la força hegemònica (això no vol dir que no intervinguessin membres d'altres partits polítics com AC, PSUC, ERC, POUM o UGT) i sobre la que va recaure el control de l'ordre públic. Les patrulles de control estaven formades per quaranta-cinc homes.

Després es va crear un Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA) que controlava les milícies, la ràdio, patrulles de control en cada barriada que tenien el poder absolut dins del territori i feien i desfeien a caprici dels que formaven aquests grups. El CCMA fou dissolt el 27 de desembre de 1936, un dia després de l'entrada dels anarquistes al Consell de la Generalitat, degut a la necessitat de formar un govern de coalició entre republicans, comunistes, socialistes i anarquistes, dirigit per en Largo Caballero, per intentar formar un exèrcit regular que fes front als feixistes i d'aquesta manera va néixer el Front Popular.

Malgrat que totes les forces polítiques formaven part de les patrulles de control representades amb unes determinades proporcions, la línia d'actuació la marcaren, segons manté **Joan Vilarroya i Font**, les forces anarquistes i el POUM.⁽⁵⁾

Els primers incidents de la Guerra Civil a Horta van tenir lloc entre el carrer de Fulton i el carrer d'Horta, el primer ben a prop de la masia de can Querol on els anarquistes s'havien fet forts. En els carrers indicats s'hi van instal·lar barricades i creuar trets entre faccions diferents. En el campanar d'Horta, explica un testimoni de l'època, s'hi va instal·lar un franc tirador que disparava a la gent que es feia forta al carrer.

Agustí Xarau que vivia aleshores al carrer de Fulton, va ser testimoni des del balcó de casa seva, "que hi havia un gran moviment de milicians que amb camions o cotxes anaven i venien del centre de la ciutat, amb llurs armes heterogènies". [Horta: Aproximació a cent anys d'Història (1904-2004) Desideri Diez Quijano]. També des del balcó observava com sortia fum de la rosassa de l'església de Sant Joan i de com el milicians construïen una barricada amb les llambordes del carrer. Havent passat el seu carrer i a l'entrada de la plaça Eivissa, enmig de la barricada hi havia

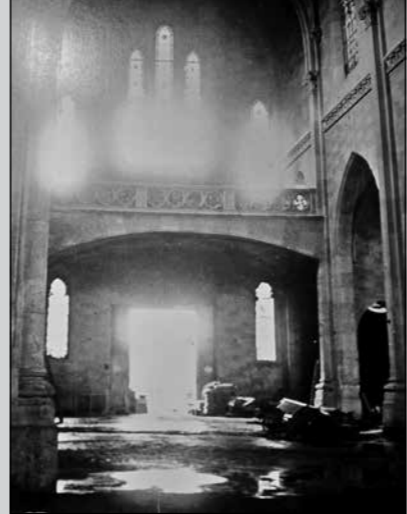

FOTOGRAMA NOTICIARI

Mossén Miquel Pujol (1955).
A l'esquerra, barricada a la plaça Eivissa

AUTOR DESCONEGUT

AUTOR DESCONEGUT

AUTOR DESCONEGUT

FAMÍLIA MERCADER

BRANGULI

Edificis cremats: església Sant Joan d'Horta, església de Sant Antoni de Pàdua, els Lluïsos i el convent de les dominiques

un canonet (semblava de juguina) que apuntava al carrer Fulton.

Tot i la convincent escenificació dels moviments revolucionaris a Horta per aconseguir mantenir el control del territori, la patrulla de control del barri dirigida per Vicente Vitaller, no era ni de lluny tant violenta com ho van ser les d'altres barris; la majoria de barbaritats i morts que hi van haver a la zona, foren realitzades per gent arribada d'altres indrets de la ciutat on la força hegemònica era d'esquerres degut al seu estatus més obrerista.

Manuel Cruells, veí del barri ⁽⁶⁾, ja fa molt temps va escriure al respecte, que si bé el Govern de la Generalitat no aconseguí en les primeres setmanes controlar plenament la nova situació, per la seva banda el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de "central", que només en tenia el nom, tampoc controlava, perquè, efectivament, cadascú feia del seu territori el seu domini.

Registres

Com un exemple del que acabem d'indicar, cal descriure les vivències de **Joan Homar Gibert**. Un dia les patrulles de control de Sants, varen presentar-se a casa dels Homar al carrer de Salses i se n'endugueren al pare retingut; s'hagueren de fer molts passos a la fi que el senyor **Vitaller**, cap de les patrulles d'Horta, els convencés que era un bona persona i un home honrat. Tot venia pel fet que en els registres que feren a casa seva hi trobaren un carnet de la Federació de Juvencues Cristianes de Catalunya a nom del seu fill així que també se l'endugueren fins a Sants, l'acusaren de feixista perquè era Fejocista ⁽⁷⁾, finalment tot va acabar com un malson i els deixaren lliures.

El dia 18 per la nit, es van acostar fins a la parròquia dues persones per parlar amb el senyor rector. Una li comunicà que "aquella tarda en la seu del seu Sindicat (segurament la CNT), s'havien repartit armes." L'altra persona li oferí una clau a la fi que la fes servir si necessitava refugiar-se en alguna casa.

El rector el primer que va pensar va ser en salvar els estris de culte i d'altres coses de l'església. Durant la nit dins de la fos-

cor més absoluta, va anar a visitar les cases d'alguns dels seus feligresos més lleials, a la fi que amaguessin les robes sagrades, ornamentals llibres parroquials, etc.

Xavier Valls a les seves memòries narra que alguns objectes de culte de l'església de Sant Joan d'Horta, van ser amagats a casa seva en un lloc on força gent va ocultar tot allò que podia semblar problemàtic (per si fos trobat en un dels molts registres que els membres de la CNT-FAI van dur a terme durant les primeres setmanes del conflicte): dins el pou de casa seva.

Mossén Miquel Pujol i Forn, rector de la parròquia, va portar a casa dels **Magrans Guillemí** la custòdia i el copó i unes quantes casulles a la fi que les amaguessin. L'**Angeleta Guillemí** presidenta de les filles de Maria, era una persona de confiança, motiu pel qual delegà en ella l'arriscada missió. Calia enterrar-los. El pare ho va ben embolicar tot amb molta cura i ho introduí dins un sac, finalment ho diposità en el carretó d'anar a la vinya i per no cridar l'atenció hi posà fems a sobre. El seu trosset de vinya no estava pas gaire lluny, davant de la clínica Carmelítana. Allà ho enterrà enmig dels ceps ben resguardat fins que a les primeries de 1939, un cop acabada la guerra, ho retornaren a la parròquia a les mans del mateix senyor rector. Les casulles evidentment estaven malmeses però no pas la custòdia ni el copó.

L'última missa a l'església es va celebrar molt d'hora a primera hora del matí del dia 19 i amb la porta tancada amb uns pocs feligresos. Poc després els de la CNT van entrar i cremar la rectoria i el temple. Era diumenge i a primera hora del matí, quatre ulls darrera de la cortina d'un casa del davant de la parròquia, contemplaven com uns homes que varen baixar d'un camió van incendiar la casa rectoral que es va derruir en poc temps per la força del foc. Quan el camió se'n va anar, emocionat el rector exclamà "només han cremat la casa rectoral i el foc no arribarà a l'església perquè totes les portes de comunicació estan tancades i disposen de plaques de ferro, gràcies a Déu hem salvat l'església" [Revista Ideal núm. 37 de gener de 1948].

Però no va ser pas així, perquè o bé el foc va passar de la rectoria a l'església o bé perquè una mica més tard, en adonar-se que l'església no cremava, aquells homes van tornar i finalment incendiaren el temple. **Xavier Valls** explica en les seves memòries, que els Capdevila Valls, que vivien davant per davant de la rectoria, van ruixar totes les seves finestres a la fi que no s'inflessin per l'efecte de la calor que desprenia el foc i que la foguera no es propagues a les seves cases.

Jaume Caminal recorda com aquell dia funest "durant la Guerra Civil Espanyola, el 19 de juliol que amb la il·lusió de la primera eina fotogràfica que teníem vàrem retratar l'església mentre cremava, però el pare, prudent, ens velà els negatius per evitar problemes". [Mingo Borràs, Històries d'Horta]. Va ser una pena atès que existeixen pocs documents gràfics de la Guerra Civil a Horta.

A Horta són diversos els testimonis orals i escrits sobre l'actuació de les patrulles de control com els d'en **Joan Homar i Gibert**: "El diumenge dia 19, ja no poguérem anar a missa, car les patrulles no deixaven obrir l'església. Grups de ciutadans armats i amb banderes comunistes i anarquistes patrullaven els carrers i feien registre de les cases. Un dia estava jo assegut a la vorera del carrer Chapí [on vivia el seu oncle] i de tant en tant, cotxes i camions carregats de milicians que donaven consignes i t'obligaven a aixecar els punys".

Teresa Morros, de la Font de Fargues, deixà aquest testimoni per escrit: "El 19 de juliol del 36, que era diumenge, encara va pujar gent a fer l'arròs a la Font d'en Fargues i a la parròquia es varen dir misses, però tal com avançava el dia i per les notícies que anaven donant les ràdios, la gent es va esporuguir i els balls que s'havien de fer a la tarda i les sessions de cinema es van suspendre. El dia 22 una patrulla d'incontrolats va calar foc i sacquejar l'església esfondrant-se la teulada i quedant les portes esbatanades i a partir d'aquests fets s'iniciaren els actes de rapinya de totxos, taulons, marcs... Els dies d'aquell estiu foren angoixants, des del barri es sentien les descàrregues de les pa-

trulles que «passejaven» desgraciats per la carretera d'Horta, darrera de can Cortada en la riera el lloc preferit" (es parla aquí de l'església de Sant Antoni de Pàdua) [Paulina Almerich i altres. Font d'en Fargues, gènesi, història i records d'un barri en cent anys.]

Josep Magrans Guillemí, comentava [Butlletí núm. 24 de 1990 dels Lluïsos d'Horta], tot recordant el dia 20 de juliol de 1936, que des del terrat de casa seva va veure com cremava l'edifici de l'església i el teler de l'edifici dels Lluïsos. "No m'ho podria creure!. Per què aquell desastre?" es preguntava. En efecte, el dia 20 de juliol el Centre parroquial dels Lluïsos també fou cremat pels anarquistes. Mentre es sentien crits i trets al carrer, per la part del darrera de l'edifici, alguns socis jugant-se la pell van traslladar part de l'arxiu històric a la masia de can Caparrada. "Al dia següent la documentació, es va traslladar a la casa d'un militant d'Esquerra Republicana que vivia al carrer Chapí on estaven segurs que no hi entrarien pas els anarquistes" diu **Salvador Casals Gausachs**, propietari de la masia de can Caparrada. Els revolucionaris es van dirigir a l'avi de l'actual propietària tot etzibant-li: "A partir d'ara aquesta masia i terres han deixat de ser de vostès però com no heu fet pas mal a ningú, us hi deixem viure". **Joan Boada i Garrigó**, de tarannà més aviat tranquil, els respongué: "Ah!, doncs bé", evitant d'aquesta manera enfrontar-s'hi inútilment.

Fugitius

Una bona part dels habitants d'Horta eren gent força conservadora i l'Església catòlica tenia un fort ascendent entre la població, i això va ocasionar que visquessin angoixats els esdeveniments que es van produir a la barriada les primeres setmanes després del cop d'estat dels feixistes. Els semblava impossible tot aquell desgavell, tota aquella fúria i odi que desprenien algunes persones, es preguntaven d'on podia sortir.

Cal dir que la línia ideològica dels estiuejants era igualment força conservadora. La majoria dels seus membres eren propietaris de negocis i fàbriques importants a

Barcelona alguns d'ells van fugir a l'estranger i les seves cases van quedar buides, com es donà el cas de la família de can Gallart.

Desgraciadament no hem pogut aconseguir testimonis de com van viure el moment persones d'ideologies diferents a les conservadores, donat que després de la guerra es va imposar la llei de la boca tancada per fugir de possibles denúncies i hores d'ara encara existeix una certa recança a parlar del tema.

Pocs dies després dels fets relatats, el senyor rector **Miquel Pujol i Forn** junt amb el vicari **Joan Bonet Baltà**, instal·lats dins d'un cotxe que tenia pintat a les portes les sigles de la FAI, el dia 27 de juliol al matí, creuaren Barcelona i foren retinguts a Colom on els van registrar el cotxe, finalment els deixaren passar i embarcaren en el vaixell-hospital *Tévere* que els dugué fins a Itàlia on s'instal·laren a la ciutat de Roma, de la qual no van poder tornar fins que no acabà la guerra. Era un vaixell destinat a evacuar la colònia italiana de Barcelona. Hi va haver persones que camuflades sota identitats falses (facilitades pel personal dels consolatats corresponents), van poder sortir en el mateix vaixell, la majoria clergues, monjos, monges o polítics i familiars de polítics involucrats en el cop d'estat contra el Govern de la República, que temien per la seva vida.

"Tanmateix però, les evacuacions s'aturaren temporalment a mitjans d'agost, el problema era el descobriment per part de la CNT/FAI, de gran quantitat de passaports falsificats per diversos consolatats... Entre els milers de catalans que s'evacuaren en naus italianes des del port barceloní, s'hi troba una llarga llista de religiosos que, per iniciativa consular, de particulars o del Vaticà, sortiren del país. Les evacuacions es van fer de manera clandestina i/o subornant els milicians o les autoritats del port, però en alguns casos es produïren després d'un acord entre el cònsol i les autoritats" [Arnau González i Vilalta, article "Marines de guerra, evacuacions i consolatats estrangers al port de Barcelona, 1936-1937: els casos francès i italià", inclòs en l'espai digital del RACO].

Entre els primers fugitius en començar la Guerra Civil, s'hi troben de forma majoritària adolescents que no volien combatre i a qui llurs famílies varen enviar fora d'Espanya per tal d'evitar la seva previsible mobilització. Foren acollits en la major part dels casos per parents i amics a Europa i Amèrica. A finals del 1936 a la part republicana es van dictar ordres de prohibició de sortir el homes entre els 18 i els 40 anys considerats tots ells en edat militar. Tot i aquestes mesures no es va poder evitar l'èxode clandestí protagonitzat durant la guerra, sobre tot a través dels Pirineus.

Mentrestant continuaren els actes vandàlics envers els béns religiosos, el convent de les dominiques del carrer de Campoamor també fou cremat en part per grups d'incontrolats d'anarquistes. En principi va ser ocupat per la CNT-FAI que el va destinar a l'ensenyament i a menjador públic; els darrers temps de guerra es va utilitzar com a refugi per a gent que fugia d'altres parts de la península. Es sap també, que una part del convent es va fer servir amb finalitats no tan honorables, donat que s'hi va instal·lar un centre de detenció i aïllament de la CNT-FAI, que va estar en actiu fins l'any 1937.

Algunes de les monges es van amagar en cases veïnes i d'altres, juntament amb el doctor **Manuel Trens** van fugir i es van instal·lar a la masoveria d'una casa pairal pròxima a Tolosa de Llenguadoc. Poc després el doctor Trens va viatjar fins a la capital britànica on hi va viure fins acabat el conflicte, i que va tornar.

L'endemà de l'aixecament del 18 de juliol uns homes armats van entrar en algunes de les torres del carrer de Campoamor i ho van remenar tot, la quitxalla encara estava enllitada i aterrida, i buscaven persones amagades.

El club de tennis Horta el van tancar i s'hi van instal·lar els bombers donat que se'ls havia girat molta feina amb tots els edificis incendiats que hi havia al barri. "...Per tots aquests fets els bombers tenien feina extra, per tot arreu hi havia incendis. Cremaven esglésies, convents, cases properes als emblemàtics edificis religiosos.. i també

FOTOGRAFIA NOTICIARI

AUTOR DESCONEGUT

Juan Antonio Molina i Lola Iturbe. A l'esquerra, l'església de les cases barates (1936). A la dreta, la columna Francisco Ascaso

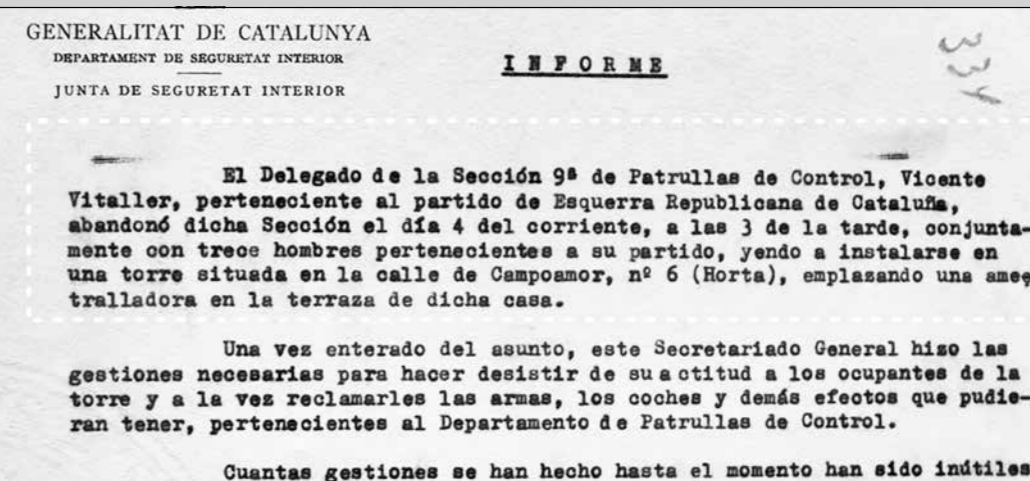
FONS MARTI-CODOLAR

Porta de Martí-Codolar(1938)

AUTOR DESCONEGUT

Campoamor, 6

Informe sobre Vicente Vitaller

cotxes i autobusos, quioscos, estàtues, semblava la fi del món i el pitjor és que molts cops quan anaven a auxiliar eren rebuts a trets pel mateixos pistolers que havien provocat el foc". [Dora Serra, *L'uniforme*].

En una torre veïna, la de **Santiago Julià**, s'hi va instal·lar l'exèrcit amb soldats d'aviació que la convertiren en caserna, feien la instrucció amunt i avall dels carrers Campoamor i de Chapí. "Quan passaven sota el balcó de les cases veïnes com sabien que hi havia moltes noies que els miraven es quedaven palplantats una estona, a la fi que els poguessin contemplar amb la consegüent xerxerola d'aquestes noies". [Records de Quimet Gallejà i Cot].

Algunes de les persones que tenien torres a Campoamor van marxar d'altres llocs. D'altres s'hi van quedar i van passar tota la guerra en les torres d'estiueig d'Horta. Es sentien més segurs que en els carrers de Barcelona que sovint eren bombardejats. Tal com havien començat els fets al barri la majoria dels veïns tenien por dels que ara deien que manaven "...aquells homes amb fusells i cares fosques, tan desconeguts, els patrullers de la FAI que s'havien allotjat al local gran de les cases barates (segurament es refereixen a l'església Sant Francesc Xavier que fou confiscada per la CNT-FAI), prop de l'escola. De vegades sortien colles amb banderes i fusells, tot cantant i anant riera avall, cap el centre de Barcelona". [Records de Dora Serra que anava a l'escola Nacional de les cases barates d'Horta].

Recorda també **Pepita Roselló**, que quan tenia 9-10 anys anava a la mateixa escola nacional de les cases barates, explica: "Quan sonaven les sirenes en senyal de bombardeig jo que era una nena molt espantadissa i molt nerviosa, així que quan sonaven les sirenes i sabia que els avions s'acostaven al cel de Barcelona, m'agafava un tremolor grandios i només tenia ganes d'estar arraulida al costat dels pares o d'algun persona gran que em protegís. Si em trobava desamparada m'agafava en un racó. A casa tenia sempre una maleta de cartró preparada amb les meves coses més estimades per sortir corrents cap el refugi

així que sentia sonar les sirenes". [Records d'escola, de Dora Serra].

Les cases barates d'Horta eren un important feu de la CNT. Al carrer de Riells vivia **Manuel Molina**, *Juanele*, que va ser secretari general de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) i director de la revista *Tierra y Libertad* i la seva dona **Lola Iturbe** que fou una destacada activista anarquista durant la Segona República i maqui de la Resistència a l'ocupació nazi de França. D'allà va sortir la Columna Terra i Llibertat cap el Front d'Aragó i d'altres homes que es van apuntar a les Columnes d'Ascaso⁽⁸⁾ o Durruti⁽⁹⁾ per anar a defensar la República.

Hem d'assenyalar que la part de la pineda del turó de la Peira es va salvar gràcies al director de l'Escola Hermenegildo Giner de los Ríos, **Joan Delclós**, que des del primer moment va inculcar en els seus alumnes la importància del fet de conservar la naturalesa i aquests nens ho van trametre als seus pares, gent que vivia a les cases barates d'Horta i principalment als anarquistes. La gent de la barriada "desconfiaven del nouvinguts i fins i tot dels propis veïns. Tot-hom desconfiava del pròxim, tothom tenia por!, homes joves eren cridats a files i mlers de soldats i civils perdien la vida" [Dora Serra, *L'uniforme*]

Amagatalls

D'altres es van camuflar i/o amagar en petits soterranis, golfes o habitacions dissimulades darrera d'un moble, tant pel fet de no voler anar a la guerra com per motius polítics. Després del conflicte bèl·lic es van donar les mateixes circumstàncies però, aquest cop van ser persones que havien format part d'algun dels partits d'esquerra clausurats per la dictadura, els que es van amagar per por d'anar a la presó o ser afusellats.⁽¹⁰⁾

Un altre edifici que cremava va ser el del convent de les Mínimes del barri de la Clota. El convent va ser incendiat el dia 21. Per entrar van dinamitar la porta d'entrada a l'església que estava tancada però les monges ja no hi eren, ja que van ser avisades pels Mossos d'Esquadra a la fi que s'amaguessin. Ho van fer moltes d'elles en

cases d'Horta que les van acollir vestides de seglars, algunes es van amagar a la cova i la casa de **David Furné**. El temple va ser profanat i saquejat públicament per dones del veïnat que es van fer amb productes de menjar i articles de roba. En acabar el dia 22 i començar el 23 de juliol del 36, algunes monges de les Mínimes havien tornat al convent, les deu que van ser immolades. Allà s'hi van presentar de nou les milícies a causa de la denúncia dels porters de l'edifici de la comunitat. Uns individus armats amb pistoles les van detenir i se les van endur per la carretera d'Horta en un camió i un cotxe, es dirigien a la bòbila de can Boada, prop del cementiri d'Horta, on foren martiritzades i mortes.

Algunes cases del barri mantenien a gent coneguda amagada. Tenim el testimoni de **Jordi Mercader**, que a casa seva al carrer de Chapí, van acollir uns monjos de Montserrat parents de la família: "...també s'hi van amagar uns monjos de Montserrat que eren parents. A casa eren una família molt religiosa. Com que les monges i frares estaven acostumats a caminar en cadència pels claustres amb les mans al davant, alguns membres de la família (llavors molt joves), passadis amunt i avall de la casa, els ensenyaven a caminar com ho feia la gent del carrer sense cridar l'atenció".

Un altre fet important es va donar a la finca dels Martí-Codolar, on els propietaris fugint del desori havien tornat a la seva casa de la ciutat de Barcelona per semblar-los més segura. La finca primer va ser requisada per milícies de la CNT-FAI, com ho prova la porta on van deixar escrites les seves sigles i després de cremar mobles i llibres al pati se'n van anar, els colons i masovers van salvar algunes coses de la crema i les van guardar a casa seva amb la finalitat de ser retornades als seus propietaris qual calgués. Finalment de l'edifici se'n va fer càrrec la Generalitat i va muntar una escola per a nens orfes de la guerra.

Vicente Vitaller, que en principi s'havia fet fort en la masia de can Querol amb les anomenades patrulles de control dels barris, el dia 4 d'agost de 1936, juntament amb

tretze homes més del seu partit, tots del nucli radical de d'Esquerra Republicana de Catalunya, es van fer forts en la torre número 6 del carrer Campoamor al costat de la parròquia, en la terrassa de la qual hi van plantar una metralladora. El secretari general d'Esquerra Republicana es va personar al lloc i va intentar fer-los desistir de les seves pretensions, reclamant-los, les armes, els cotxes i tots els efectes que poguessin pertànyer al Departament de les Patrulles de Control.

Totes les gestions que va dur a terme no van ser ateses, ni tan sols va servir una ordre firmada pel propi cap dels serveis de Patrulles del barri i Delegat del partit Esquerra Republicana, per desgràcia no sabem com es va acabar el conflicte ni que va comportar per a en **Vitaller**; seria interessant i necessari estudiar els documents *Tarradellas* de l'època. El document es va trobar entre la documentació de l'arxiu del president **José Tarradellas** que la família va donar al monestir de Poblet.

De tota manera si tenim present que **Vicente Vitaller** era de tarannà i d'ideari radical des de bon principi, ja que provenia del partit Joventuts Radicals de Catalunya, vinculat amb el Partit Radical Republicà dirigit per Alejandro Larroux del qual va marxar per entrar a formar part d'Esquerra republicana de Catalunya el 1933, no és d'estranyar, doncs, tal com anaven les coses durant les primeres setmanes de la revolució, que arribés un moment en què dissentís de la manera de funcionar massa tèbia del seu nou partit i organitzés aquell petit moti per mostrar el seu desacord, malgrat que, pel que sembla, les aigües no van arribar al riu si tenim present que en el 1937 continuava organitzat dins l'Esquerra Republicana de Catalunya.

En *La Vanguardia* de 12 de febrer de 1937, es publicava que les Joventuts d'Esquerra Republicana d'Horta, organitzaven en el Local de la Cooperativa Vanguardia Obrera, un concert en benefici dels hospitals, on intervindria la Banda Municipal de Barcelona, dirigida pel mestre Lamote de Grignon, on es van tocar diverses peces de sarsuela i fora de programa *Els Segadors*

i la *Internacional*, "on els assistents amb el puny alçat els van ovacionar durant la seva interpretació". A l'acte hi van assistir el conseller municipal Oliva i el cap de les patrulles d'Horta, **Vicente Vitaller** entre d'altres. També organitzaren un altre acte benèfic en el Foment Hortenc que també va ser molt concorregut.

Seguint amb el relat dels esdeveniments, recordarem que els propietaris de la finca de can Gallart van fugir a l'estranger deixant la finca abandonada i per aquest motiu va ser víctima d'algun saqueig. Finalment la Generalitat es va fer càrrec de l'edifici després de tot un any de mantenir-se tancat, i va disposar que fos l'habitatge del president de la Generalitat. A l'interior es va construir un refugi antiaeri que encara avui es pot visitar.

José Gallart Folch, fill de propietari de can Gallart, va confessar en les seves memòries que va fer arribar una fotografia aèria del Palau de les Hores a **Kindelán**, el responsable de l'aviació franquista perquè bombardegés la residència d'en Companys. **Kindelán** en va desistir ja que la situació de l'edifici dificultava encertar l'objectiu. Quan **Azaña** en plena retirada va venir a refugiar-se a Barcelona, li havien destinat la torre de can Gallart a fi de què s'hi allotgés, però **Azaña** ho va desestimar atès que el sostres eren massa alts i això no li va agradar. Finalment va preferir anar a viure al Palau de Pedralbes.

L'edifici dels salesians, encara en obres, també va ser confiscat i el varen convertir en Hospital de Sang i durant un curt espai de temps, quan es va acabar la guerra, també va ser utilitzat com a camp de concentració, donat que el pavelló de Llevant de la Casa de la Caritat, camp de concentració oficial, estava a vessar de presoners republicans. Al respecte existeix el testimoni de persones que hi van estar presoneres, durant 1939 i per un temps indeterminat, com el testimoni de **Miguel Morera** soldat republicà, que després de passar per altres camps i un cop acabada la guerra digué "que no era pas millor el col·legi dels Salesians d'Horta transformat en camp de concentració". **Ramon Planta**, que visqué tres anys a can Marçet

dedicat al servei de la família Marçet Planàs, també assegura que ho fou.

L'edifici de Llevant de la Casa de la Caritat, encara a mig construir (avui convertit en seu de les facultats de Psicologia i Pedagogia Universidad de Barcelona), es convertí en la caserna Macià durant la guerra. Quan va finalitzar el conflicte fou el Camp de Concentració d'Horta durant catorze mesos destinat als soldats republicans fets presoners.

Famílies represaliades

Els primers dies de la guerra foren els més forts, recorda en **Joan Homar Gibert**: "Mataven a molta gent, al mestre *Hermenegild Passejà*, el pare del *òptic Jaume Llobet*, el grup de les monges mínimes, el director de l'escola *Sant Joaquim de la Salle* el germà *Ildefonso Luis*" i d'altres persones anònimes, com ja s'ha indicat, la carretera d'Horta i les seves rodalies varen ser els llocs escollits per aquestes matances indiscriminades. Tal com recorda **Joan Homar**, l'**Antoni Llobet Arch**, pare de **Jaume Llobet** l'òptic, es donà per mort, malgrat que el cadàver mai no el van arribar a trobar, un mal dia van trucar a casa i uns individus el van detenir.

La família **Llobet** no eren pas feixistes; això sí eren molt catòlics com molta gent de l'època. A casa seva van sentir dues versions de la desaparició de l'avi, una que l'acusaven d'haver portat el mossèn fins a la frontera amb el seu taxi a la fi que fugís de les matances dels radicals, i una altra que fou degut a les enveges que provocava en algunes persones el fet de tenir alguns taxis en propietat.

A casa dels **Llobet** no es parlava massa del tema perquè, com és ben natural, els resultava molt dolorós recordar. L'avia **Teresa Baladàs Ribó**, es va passar tota la seva vida esperant que els seu marit tornés, que s'hagués pogut fer escàpol quan el van venir a buscar a casa. Teresa anava per la muntanya de la part de dalt d'Horta per mirar si trobava el seu cos. La família Llobet vivia aleshores al número 17 del carrer Feliu i Codina, a prop dels Lluïsos.

AUTOR DESCONEGUT

A l'esquerra, la Casa de la Caritat transformada en la caserna Macià i, posteriorment, en camp de concentració. A la dreta, imatge de la dona trobada morta a la carretera d'Horta el dia 17 d'agost de 1936

Mujer desconocida.- Ingresó en el Depósito Judicial del Hospital Clínico a las 17 horas del 17-8-36 y hallada en la Carretera de Horta.

Tornem de nou al llibre de memòries del **Xavier Valls**, que fou testimoni de xiquet d'un d'aquests assassinats: "... al passeig Valldaura hi assassinaven de valent. Una tarda jugant amb el meu amic Ricart Matas i en Quique Noblom, -la família del qual ocupava una part de la masia de can Cortada, tota rodejada d'hortes- tots tres estàvem asseguts al marge del camí que enfilava cap a can Glòria d'en Jaumar i Bofarull quan es va aturar un cotxe amb tres o quatre milicians, amb la bandera negra i roja i uns mocadors al cap com a pirates de l'illa del tresor; i en van fer sortir un home i una dona cridant-los «P'arriba». Només els vaig poder veure d'esquena, però mai no oblidaré aquelles persones tirotejades per darrera quan havien fet pocs passos. En marxar el cotxe i els seus ocupants ens van mirar i puny en l'aire van cridar, Salud! Ens vam acostar a la parella que jeia bocaterrosa, encara puc veure el clatell de l'home amb els foradets de les bales... A la poca estona va arribar un cotxe amb un quantes membres del comitè d'Horta entre ells en Nando... que donava una puntada de peu als morts exclamant: Bah, són uns feixistes... El comitè d'Horta era força moderat i no podia parar els incontrolats que venien d'altres barris ni alguns arrauxats del mateix Horta, que van cometre els actes descrits".

Defensa passiva

Amb la finalitat de protegir la població civil, les autoritats municipals des dels primers bombardeigs de la guerra van començar a buscar mitjans per a la defensa passiva de la societat. El primer que es va condicionar foren els passadissos del metro però com aquests espais eren del tot insuficients, calia pensar en altres mètodes de defensa com van ser els refugis que es començaren a construir a poc de començar la guerra.

En el cas d'Horta normalment van ser espais senzills aprofitant els petits puigs de la seva orografia, El refugi de can Peguera és el més conegut, també hi havia en el torrent de Mariner el refugi de la part alta del parc de la Unitat, el de la plaça Bacardí, a la casa Mata Ramis, el de parc de les Heures

que es va construir pensant en el president Companys. Hi van haver persones que es van construir el seu propi refugi en l'hort de casa seva.

Una altura de 262 m sobre el nivell del mar i una visió de 360° converteixen el turó de la Rovira en un mirador natural privilegiat i en un emplaçament estratègic per a la defensa de Barcelona durant la Guerra Civil. Per fer front als bombardejos que sofrí Barcelona a partir del febrer de 1937, les autoritats militars republicanes decidiren instal·lar una bateria antiaèria al cim del turó de la Rovira. Aquesta plataforma d'antiaeris formaven part de la defensa activa de la ciutat durant la Guerra Civil Espanyola. Aquest lloc estava ocupat anteriorment per una finca coneguda com can Peñasco o el Castell. La construcció dels antiaeris es duigué a terme l'any 1938 i s'hi col·locaren quatre canons Vickers 105 mm i altre armament defensiu.

Els bombardeig no van castigar a Horta com a d'altres llocs de Barcelona. Cal esmentar, però, la bomba que caigué al pati de can Travi Vell, les basses del qual es van omplir de gasolina, fruit de la delació del fill falangista d'un veí que s'havia passat al bàndol nacional que no es va valorar que si allò explotava ho feia també la casa dels seus pares que estava ben a prop.

Una altra bomba va caure darrera del club de tennis, on va fer un bon esvoranc, al capdamunt dels carrers de Salses i Rembrandt, a la part alta del barri, l'objectiu de les quals era rebentar les canonades d'aquella zona on s'havia amagat la benzina del govern republicà. L'explosió d'aquesta última bomba va fer obrir de cop més d'una finestra de les cases que hi havia a prop al carrer de Campoamor a causa de l'expansió de l'onda ocasionada per l'explosió, tal com recorda **Eulàlia Rousse**, que és un del records que se li van quedar gravats malgrat ella era bastant petita quan va passar. Durant els bombardeig els veïns enganxaven tires engomades sobre els vidres de les seves finestres a la fi que resistissin el soroll de les bombes.

Respecte a aquest bombardeig en concret recorda en Xavier Valls en les seves

memòries, tan comentades aquí: "*Els bombardeig dels anys 1937-38, quan passaven els junkers damunt d'Horta rebíem més metralla i algun obús dels antiaeris del Carmel que no pas de les bombes dels atacants. En sentir les sirenes, la meua mare i jo pujàvem al terrat perquè ella era de la deia que, si de cas cau una bomba 'preferia anar cap avall que no pas ser soterrada'. A mi, feliç inconsciència, els reflector antiaeris em fascinaven com uns focs artificials però, un vespre ens vàrem veure rodejats de fums a causa d'unes bombes que havien caigut molt a prop de casa; sembla que pel que es va saber després, a la fi de 1937 un falangista havia pogut passar a l'Espanya franquista i havia denunciat l'emplaçament de un dipòsit de carburant per a la aviació, sense pensar ni gens ni mica, l'infeliç «patrioter», el fet que la seva família vivia a poca metres de l'objectiu*"

"També va ser requisada per guàrdies d'assalt i unitats de l'exèrcit la casa nova de trinca de la família Pinós, encarregada a l'arquitecte Durant i Reynalts, que fou ocupada pel ministre d'obres públiques Bernardo Giner de los Ríos [germà del que donava nom a l'escola de les cases barates i que havia mort uns anys abans no l'inauguessin] i la seva escorta. El ministre hi fa fer construir un refugi antiaeri amb totes les comoditats. A cada alarma la senyora Pinós sortia de Can Baliarda, just davant i es presentava a don Bernardo tot cridant vengo al refugio, pues soy la propietària, el Ministre home correctíssim la feia entrar; sembla que si devia causar més pànic la senyora Pinós, doña Amparo, que no tenia pels a la llengua, que les hipotètiques bombes que poguessin caure a Horta. [Xavier Valls La meua caps de pandora].

Alguns veïns d'Horta davant la possibilitat que pogués perillar la seva vida van passar-se al bàndol nacional. En **Pere Solé i Sans** va patir, segons explicava ell mateix, «una denúncia absurda i enverinada per part d'algú, per la qual cosa va patir el registre i saqueig de casa seva i la seva detenció per les patrulles de control, la intervenció providencial d'una anarquista

CARME MARTÍN

A l'esquerra, a dalt, dos detalls dels passadissos del refugi antiaeri de can Peguera. A sota, bateria antiaèria situada al cim del turó de la Rovira. A la dreta, el polític republicà Antoni Rovira i Virgili

BRANGULI

coneguda de la seva dona Quimeta, el va aconseguir alliberar prèvia amenaça que, a la més mínima, el trobarien estirat en una cuneta de la carretera, com tants d'altres trobaren". Finalment, quan van cridar la seva lleva, en Pere abandonà esposa i pares el 20 de setembre de 1937, en companyia de cinc amics més, van caminar tot el dia i tres nits fins trepitjar terra andorrana. No va tornar a casa fins el 31 de maig de 1939, un cop finalitzada la guerra.

"Passant penes i molta por —recorda **Joan Homar**— arribà l'any 1938, el dia 7 de març d'aquell any m'havia de presentar a files la meua lleva era del 40. Tenia divuit anys. Un dia el meu pare em digué, que vols fer? Anar a lluitar amb els rojos o passar-te a l'Espanya Nacional, jo ja sabia que alguns de la federació s'havien passat als nacionals; en Jaume Casas, el meu cunyat en Ricard Vendrell, en Francisco Vendrell, en Pere Solé i d'altres... Vaig dir-li al meu pare que volia passar-me als nacionals. El senyor Laporta de la farmàcia s'encarregà de preparar la sortida. Erem un grup de 13 persones ens havia d'acompanyar un guia que era un pagès del Berguedà, s'havia de travessar els Pirineus per arribar a França, va ser un llarg viatge amb molts entrebancs."

La vida quotidiana

Durant el 1937-1938 hi hagueren panes d'electricitat i molt sovint el tramvia no anava i la gent pujava a la barriada caminant des de Barcelona, en aquella època tothom va caminar molt per anar a tot arreu. El període de la guerra fou trist i dramàtic per a tothom, però lògicament les criatures i el jovent de la part alta d'Horta s'ho prenien d'una altra manera, els nens gaudien d'una gran llibertat i no vivien l'angoixa dels grans pensant que menjarien el dia de demà.

Com que el club de tennis estava tancat, el jovent dels estiuejants es muntaven les seves festes als jardins de casa seva i posaven música amb una gramola i ballaven. La gent gran, però, es veia obligada d'agafar el tren per aconseguir menjar en els pobles dels voltants, tot allò que no podien adquirir al barri, tot això a més amb la possibilitat que

el menjar els fos requisat de tornada a Barcelona, per aquesta raó abans no arribaven a la parada on havien de baixar, la gent saltava del tren en marxa amb el que havien comprat i/o intercanviat amb pagesos del pobles del voltant.

A l'hivern es patia fred i a dins de casa havien d'anar ben abrigats. Pel carrer passaven homes arrossegant arbres sencers tallats a la muntanya a la fi de fer-hi llenya per cuinar i poder escalfar-se una mica. El 1938 va ser un any molt fred i les muntanyes que rodejaven Barcelona van quedar ben pelades perquè milers de persones arribades de tot arreu van tallar les pinedes des del Tibidabo fins gairebé Montcada per poder fer foc a casa seva. La gent va passar molta gana malgrat que molts habitants d'Horta tenien els seus horts que els facilitaven poder menjar verdures però lògicament no era suficient. La canalla feia cua a les masies demanant llet.

Can Querol a principis de 1938, fou la seu de les Brigades Internacionals abans no es retiresin del conflicte a causa de la pressió de la comunitat internacional a través del Comitè de No-Intervenció, després d'haver patit enormes baixes. Les Brigades Internacionals foren unitats militars formades per voluntaris d'esquerra vinguts d'arreu del món per lluitar contra el feixisme en la Guerra Civil Espanyola a favor de la República i en contra dels militars del general Franco reforçats pels règims totalitaris d'Alemanya i d'Itàlia.

Però no perdem el fil dels esdeveniments. El dia abans del 25 de gener de 1939 anterior a l'entrada de l'exèrcit franquista, soldats republicans travessaven Horta a la desbandada a la recerca de la carretera de la costa a la fi d'arribar a la frontera amb França o retornar a les seves cases. A finals de la guerra, les persones que havien estat significatives al país, part del Govern i tots els intel·lectuals catalans, van exiliar-se. Aquella nit va ser molt silenciosa i freda, la família Valls menjaven unes simples avellanes i cacauets per sopar sota la llum tènue d'un quinqué, no hi havia res més.

Antoni Rovira i Virgili, recorda quan va haver de deixar la seva casa a la Font d'en

FAMILIA ANGLADA

Fargues. Ell era un gran escriptor, historiadore i polític de la Generalitat, i la seva vida la passà a la seva torreta del carrer Marqués de Foronda. La seva experiència quedà reflectida en el seu llibre. *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. La seva casa fou assaltada pels militars, els seus llibres llençats al carrer i cremats i el seu arxiu requisat. En la fugida va oblidar-se sobre la taula de l'escriptori un llibre a punt de finalitzar i que lògicament no es va poder acabar mai i que també va ser cremat juntament amb d'altres de les seves pertinences. **Antoni Rovira i Virgili** va morir a Perpinyà el 5 de desembre de 1949, sense poder trepitjar la terra catalana mai més.

Alguns trens que conduïen les tropes que tornaven des del front de l'Ebre i que marxaven cap a la frontera, van disminuir la marxa quan passaren per Barcelona a la fi que els soldats que volguessin tornessin a casa seva saltant del tren en marxa, els seus caps dispararen trets a l'aire a fi de fer veure que els volien dissuadir. **Félix Martín** va ser un d'aquests noiets de la lleva del biberó que es va llençar del tren en marxa i va fugir corrents cap el Clot on vivia aleshores la seva família, sort va tenir que cap dels veïns no el va pas denunciar, cosa que fàcilment hagués pogut passar.

Finalment, com ja es sabut, les tropes nacionals van entrar per l'avinguda Diagonal de Barcelona el dia 26 de gener de 1939. La gent cansada de tanta guerra, mort i de passar gana els va rebre amb una certa alegria pensant que tot milloraria, no s'imaginaven pas tota la repressió i la gana que encara patirien durant molt de temps, la guerra però no acabà fins l'1 d'abril.

El camp de concentració d'Horta

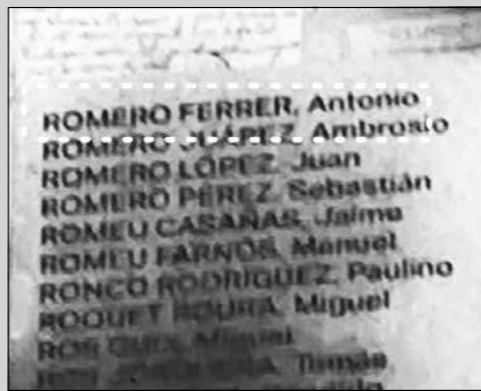
La caserna Macià es convertí en camp de concentració dels soldats republicans traslladats des d'altres punts del país d'on venien a peu o carregats com a bestiar en trens atrotinats. Els camps com el d'Horta van ser el primer graó de la cadena depuradora i repressiva de l'estat franquista. Els familiars havien de portar avals prou importants perquè els donessin la possibilitat de poder

Josep Hill.
A baix a la dreta, formació de falangistes a Horta a l'any 1940

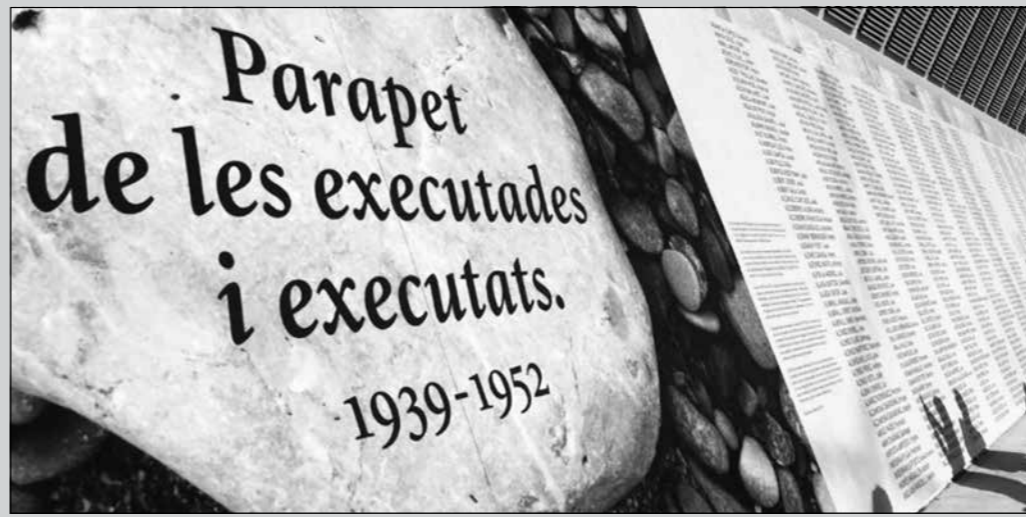

FONS CARMÉ MARTÍN

A la dreta, memorial als afusellats al Camp de la Bota. A sobre, el nom d'Antonio Romero Ferrer, en el memorial

CARMÉ MARTÍN

CARMÉ MARTÍN

sortir del camp. Un cop estudiat el seu històric, una petita part pogueren tornar a casa seva, d'altres eren enviats a camps de treball entre quatre i sis mesos i alguns morien afusellats en alguna banda, amb judici o sense.

El camp estava envoltat per filferro doble i no existien canals de comunicació entre els familiars i els reclusos, els militars es van preocupar que no n'hi hagués cap. Des de la part de fora els llençaven roba neta i menjar en un paquet, que si tenien sort arribava a les mans dels interessats.

Pere Gaig, veí d'Horta, recorda que quan tenia cinc anys havia anat amb la seva mare o la seva àvia fins el camp de concentració on hi tenien un cosí del pare de nom Francisco que vivia a Vilapicina davant de can Costa, i li anaven a dur roba neta. Recorda els crits i els gemecs dels presoners, gent que passava molta gana i que no tenien el mínim de condicions higièniques on fer les seves necessitats i que a més passaven molt fred.

Josep Hill, va arribar a Horta de jove net per anar viure a casa dels seus tiets que vivien al carrer Horta prop de la riera. Amb el anys es va fer electricista de professió. Quan el van cridar a files a la lleva que van anomenar *del biberó*, per l'edat dels seus integrants, se'n va anar al front i va ser enviat a la batalla de l'Ebre. A aquelles alçades del conflicte, el Gobierno de España ja sabia que la guerra estava perduda, la idea d'enviar aquells joves al front va ser forassenyada i inútil, no calia dur a una possible mort a totes aquelles criatures tan joves. Al poc va començar la retirada de les tropes en trens mig desballestats que els conduïren fins a la frontera cap un trist l'exili. El viatge va acabar al camp de concentració d'Argelers, amb un fred de justícia i sense lloc on aixoplugar-se.

En **Josep Hill**, juntament amb dos nois més, es va escapar del camp, tot creuant muntanyes per arribar a Catalunya, pensant que com no havien comès cap delictes de sang no els passaria pas res. Però en arribar a Figueres els van fer empresonar i enviar al camp de concentració d'Horta. Assabentada la família de la situació del nebot, la seva

tieta li anava a portar roba neta i alguna cosa per menjar, que no sempre arribava a les seves mans.

Començava aleshores el llarg camí d'aconseguir avals de persones amb prou solvència al barri que poguessin donar testimoni que en **Josep Hill** només era un soldat que li havia tocat anar a la guerra però, que no constava afiliat a cap partit ni sindicat. Finalment el van deixar anar i poc després va ser cridat a files, estranyament li va tocar fer cinc anys de mili a diferents llocs de la península. Ell solia queixar-se sovint que en total va perdre entre una cosa i l'altra set anys de la seva joventut.⁽¹¹⁾

Joan Andreu Serrat, que aleshores vivia al carrer de Pere Pau, explica que el seu pare era republicà i va anar a la guerra amb el Front Popular. Quan el conflicte va acabar el tancaren en el camp de concentració d'Horta, on ho va passar molt malament. A la família els va quedar gravada la situació en què estaven tots aquells soldats, i per sobre de tot la del pare. En Joan ple de ràbia encara avui dia, explica recordant el camp de concentració "... *el meu pare hi va estar pres i m'explicava que si treies el cap per la finestra [moltes no tenien ni vidres] et cardaven un tret així sense més...*" Quan va sortir del camp va sofrir una forta depressió que li va durar molt de temps.

Milers de presoners

Resulta molt difícil calcular el nombre de persones que van passar pel camp de concentració d'Horta, atès que continuament entraven i sortien presoners. Es calcula que en els 14 mesos que va funcionar pel camp hi van passar més de 115.000 persones, que eren classificats i redistribuïts a d'altres llocs, alguns dies però, havien arribat a coincidir al camp unes 15.000 persones alhora.

De les peripècies i desgràcies dels tancats en el camp de presoners en condicions infrahumanes, ningú no en parlava ni a Horta ni en cap mitjà de comunicació de Barcelona. La por es palpava en l'ambient. Alguns devien pensar que era el just càstig de Déu per tot el mal que havien fet *els ro-*

jos, sense posar-se a pensar que allà dins la majoria eren simples soldats els quals havien anat a la guerra obligats.

Els presoners explicaven coses terribles. No els donaven aigua per beure i per menjar tenien galetes seques que trinxaven amb alguna totxana i de tant en tant una llauna de sardines. Les obres de l'edifici no s'havien acabat i no hi havia finestres i dormien a terra, i a vegades qui dormia al costat pel matí ja era mort. Moltes famílies no sabien on estaven els seus homes i la gent del camp utilitzaven les llaunes de sardina buides per encabir-hi un missatge amb el seu nom i adreça a la fi que algú aconseguís avisar a la família i la llençaven per sobre del filat; així fou com el pare de **Lluís Cardiel** va poder-se retrobar amb la família.

No tenim constància que la parròquia es preocupés ni poc ni massa de la situació de les persones del camp de presoners, al menys no hem trobat ni hem llegit ni una sola nota que parlés del tema ni en cap full dominical ni parroquial de l'època, era com el camp no existís. A les primeries de 1939 el rector de la parròquia de Sant Joan d'Horta, mossèn Miquel Pujol, va tornar de Roma on s'havia exiliat, i es va adonar de l'abast de la desfeta.

Un dia d'aquells, persones de la Falange van acudir a empastifar la façana lateral del carrer de la Rectoria amb el rètol *Caidos por Dios y por España*. La mateixa nit **Xavier i Jordi Valls i Rafael Pinós**, veïns els dos primers del carrer, amb pintura que tenien a casa van dibuixar a sota la inscripció indicada, una tifarada amb un fumeral que ho rodejava tot i que per tal que no quedés dubte es remarcava amb el mot *merda*. Pel matí els falangistes i el cap de policia volien endur-se al rector a comissaria per mirar de saber qui havia fet aquella pintada. Les autoritats no van tenir més remei que esborrar amb quitrà tota la inscripció. Gràcies a aquesta pensada l'església es va lliurar d'haver de lluir durant anys la llegenda de la Falange.

A nivell del carrer, la gent volia saber com es resoldrien tots els greus problemes que omplien les seves vides, ben aviat es van poder adonar de la mena de persones

que eren les que l'havien guanyat la guerra, no molt millors que les que al principi del conflicte es van dedicar a matar indiscriminadament a monges i/o clergues o gent d'església. Cada dia a les dotze del mig dia es sentia sonar un altaveu des de la seu de la Falange a la plaça Eivissa, que aleshores estava dirigida per un tal **Rodríguez**, segons ens han informat, pels altaveus sonava l'himne Nacional, el trànsit es parava i tothom havia de saludar amb el braç alçat i amb la mà oberta a l'estil nazi.

Cantar el Cara al sol

Els caps falangistes feien formar al mig de la plaça aquelles persones que havien estat castigades en el judici preparats. Sovint aquelles persones eren víctimes de venjances i/o enveges, eren rapades a zero, sobre tot les dones, per a les quals era la més alta humiliació que els hi podien fer i calia que presidissin l'acte d'acatament al règim amb la salutació.

Tanmateix, però, alguns veïns van aconseguir que d'altres que havien estat injustament denunciats fossin esborrats de les llistes negres que sovint s'havien confeccionat de manera interessada. Aleshores les famílies havien de buscar avaladors per aconseguir que els tornessin la feina o fossin esborrats d'aquestes llistes. En els cinemes, en començar o a mitja sessió, s'encenien els llums i s'havia de cantar el *Cara al sol*, i/o la *Marcha Real* amb el braç alçat. Les pel·lícules eren de caire religiós, i cantaven les excel·lències del nou règim i de la família cristiana.

Barcelona es convertí en una ciutat trista i grisa, la recuperació fou llarga i costosa i durant anys es va patir el racionament del menjar de productes de primera necessitat i hi va néixer el mercat negre, que es coneixia amb el nom d'estraperlo.⁽¹²⁾ El cert és que al principi del conflicte tot plegat va anar massa de pressa, els polítics no estaven a l'alçada ni preparats per resoldre amb la rapidesa requerida les conseqüències d'un cop d'estat com el que va patir el país.

A Barcelona el cop d'estat es va poder aturar i lògicament hi havia molta ràbia en l'ambient en contra dels que l'havien pro-

vocat, i en conseqüència es van dur a terme fets execrables provocats per elements radicals incontrolats, els fets vandàlics dels quals no s'han oblidat ni perdonat mai i al igual que es reivindica aconseguir una reparació moral justa pels republicans afusellats i enterrats en les cunetes, també s'ha de reivindicar poder trobar els cossos d'aquelles persones que durant les primeres setmanes de la guerra van desaparèixer si es vol esmenar d'alguna manera el dolor de les famílies que ho van patir.

Quan va acabar la guerra les persones involucrades en delictes de sang la majoria van exiliar-se, però com que els vencedors tenien molt clar que volien dur a terme un escarment prou significatiu, els importava ben poc a qui duïen *al paredón*. Així, entre les 1706 persones que oficialment van ser executades al Camp de la Bota, hi havia persones que van lluitar per la democràcia i la llibertat; homes i dones pertanyents a moviments sindicals o socials o simplement mestres d'escola que es consideraven contaminats per les seves idees massa lliberals, cooperativistes, persones que havien participat en la defensa armada de la república o que treballaven per a les institucions republicanes, a Barcelona van continuar els afusellaments indiscriminats fins 1952.

Entre les persones afusellades hi havia gent de tot Catalunya i que en tinguem constància fidedigna per haver-nos-ho explicat la seva pròpia família, una persona d'Horta, un noi molt jove, **Antoni Romero** víctima d'una falsa denúncia, que va morir executat el 8 d'agost de 1939. La majoria eren afusellats contra un paret ruïnosa que actualment es suposa que es troba sota el mar. Expliquen que quan es removia la sorra de la platja amb el peu, ni que fos una mica, apareixia la sang dels executats.

El 24 febrer de 2019, l'Ajuntament de Barcelona va inaugurar un memorial a la plaça del Fòrum que recorda els noms i cognoms de les 1706 persones executades pels franquistes després de la guerra entre 1939 i 1952, entre els quals es troba el nom del noi hortenc executat injustament pels que varen guanyar la guerra.

NOTES

- 1) Hermenegildo Giner de los Ríos (1847-1923) professor i polític espanyol col·laborà en el Institut de Libre Enseñanza. La seva actuació dins la comissió de cultura de l'Ajuntament de Barcelona es caracteritzà per l'especial impuls que donà a la infraestructura escolar.
- 2) Can Peguera «*Pueblo Español*» en relació a l'inaugurat durant l'exposició Universal a Montjuïc. Article de la revista *Ideal* d'Acció Catòlica de l'església de San Joan d'Horta.
- 3) "Diàlegs sobre la reuerguarda en guerra a Catalunya", Revista Catalana d'Història número 5 (2012).
- 4) Joan Villarroja i Font (1953), historiador català, especialitzat en història militar, la Guerra Civil Espanyola i el franquisme. Doctor en Història per la Universitat de Barcelona.
- 5) Vicente Vitaller Lamani, expresident de les Joventuts Radicals de Catalunya i membre del partit Esquerra Republicana de Catalunya.
- 6) Manuel Cruells i Pifarré, historiador, escriptor i polític català (1910-1988)
- 7) Fejocista: membre de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJCC)
- 8) La columna Ascaso va ser la tercera columna organitzada a Barcelona. Va sortir cap al front d'Aragó el 25 de juliol amb 2000 milicians.
- 9) La columna Durruti va ser una milícia paramilitar d'ideologia anarquista que va lluitar durant la Guerra Civil Espanyola. La columna rebé el nom del seu delegat general Buenaventura Durruti.
- 10) Manuel Leguineche i Jesús Torbado, a finals dels anys setanta, després que el dictador decretés una amnistia va escriure un llibre titulat *Los Topos*.
- 11) Records de Mercè Hill, Pere Gaig, Joan Andreu Serrat i Antonio Cardiel.
- 12) Estraperlo: mercat negre a l'inici de la dictadura franquista, dut a terme la majoria de vegades per persones properes del règim.

FONTS INFORMATIVES

- *La meua caixa de Pandora*, Xavier Valls, Quaderns Crema, Barcelona, 2003
- *Els darrers dies de la Catalunya republicana*, Antoni Rovira i Virgili, A Contra Vent Editors, Barcelona, 2013
- *Oblits de reuerguarda: els refugis antiaeris a Barcelona (1936-1939)*, Judit Pujadó i Puigdomènch, Publicacions Abadía de Montserrat, Barcelona, 1998
- *La memòria Històrica del Campus Mundet*, Gemma Tribó, Andreu Besolí, Aram Monfort i Maribel Ollé, Horsori Editorial, Barcelona, 2009
- *Històries d'Horta*, Mingo Borràs, El Tinter, Barcelona, 2008
- *Horta. Estiueig i modernisme des de final del segle XIX*, Carlota Giménez Compte, Districte Horta-Guinardó, Ajuntament de Barcelona, 2015
- *Horta (1904-2004). Aproximació a cent anys d'història*, Desideri Díez Quijano, Arxiu Municipal de Barcelona - Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2004
- IDEAL. Centro Parroquial de A.C. de San Juan de Horta, núm. 37, gener 1948 (vivències del rector Miquel Pujol i Forn)
- Butlletí dels Lluïsos, núm. 60, juliol 1999 (vivències de Joan Homar i Gibert)
- Butlletí dels Lluïsos, núm. 61, octubre 1999 (vivències de Pere Solé i Sans)
- Butlletí dels Lluïsos, núm 24, març de 1990 (vivència de Josep Magrans Gallemí)
- Quaderns d'Història, núm. 22 - "Marines de guerra, evacuacions i consolat estrangers al port de Barcelona, 1936-1937. Els casos francès i italià", Arnau González i Vilalta, 2015
- <http://laciutathorizontal.org/ca/cronolog/C3%AC-de-las-casas-baratas-de-barcelona-1929-2010>